

Zrakoplovno jedriličarstvo u Hrvatskoj 1941.-1945.

Josip **NOVAK**
Varaždin, V. Vežića 5

UDK 797.5(497.5)"1941/1945"

Jedrilića visokih sposobnosti *Komar Bis* u termičkom stupu leti ispod oblaka cumulusa 1943. godine.

(Nastavak iz broja 121)

Prvo državno natjecanje zrakoplovnih modelara

Odlaskom pitomaca jedriličara po završetku 1. tečaja, živost u Svetoj Nedjelji nije zamrla. Prvi pravi ispit modelara Nezavisne Države Hrvatske značila je Prva zemaljska utakmica modela jedrilica u Svetoj Nedjelji, čiji je raspis objavljen 15. listopada 1942. godine. Na 1. državnom natjecanju, koje je održano 1. studenoga 1942. godine na uzletištu jedriličarske škole u Svetoj Nedjelji, u kišovitom prijepodnevu natjecali su se modelari iz desetak gradova. Poslije podne vremenske prilike su se popravile pa su Varaždinci Mladen Prevolčić u F.A.I. kategoriji, Mladen Feman u skupini modela slobodne gradnje i Marijan Miletić u skupini plosnatih modela, postali pojedinačni i ukupni pobjednici ovog prestižnog natjecanja. Kako do kraja rata u Hrvatskoj nije uspjelo održavanje niti jednog natjecanja modelara na razini državnog prvenstva, natjecanje u Svetoj Nedjelji ostaje trajno zabilježeno u povijesti zrakoplovnog modelarstva u Hrvatskoj.

Tijekom studenoga 1942. godine, na uzletištu u Svetoj Nedjelji održana su "zračna krštenja" i panoramski letovi za mladež iz Zagreba i okolice. Zrakoplovima AVIA FL-3 u jednom danu 20 djevojčica i dječaka imalo je prigodu vidjeti Zagreb i okolicu iz "ptičje perspektive".

Letovi po snijegu

Početak studenoga iste godine počeo je u Svetoj Nedjelji veliki tečaj za nastavnike jedriličarstva; izabrano je 12 jedriličara iz Zagreba, Karlovca, Broda, Požege, Sarajeva i još nekih mjesta, Među njima bilo je i nekoliko onih, koji su tek završili početničke tečajeve. Ostali su u Svetoj

Nedjelji do kraja ožujka 1943. godine, dakle punih 5 mjeseci, gdje su osim svestrane teoretske i odgojne nastave prošli i sve oblike jedrenja.

Zapovjednik jedriličarske škole zrakoplovni satnik Ljudevit Agić, iskusni pilot jedriličar, imao je sve potrebno znanje i iskustvo za unapređivanje rada škole. Visoki snijeg i hladnoća nisu omeli izobrazbu u jedrenju, a jedriličari su startove izvodili u Šikavi ili na padini ispod Padeža koji se nalazio na jugozapadnom rubnom djelu Šikave. Jedrilice su uzdizane vitlom koje je pokretao namjenski automobil. Tečaj su uspješno završila osmorica zrakoplovnih časnika u činu zastavnika. Po završetku tečaja zastavnici Zdravko Pavelić, Ivan Pavičić i Josip Frković udjeljeni su na službu u 2. zrakoplovnu luku Sarajevo, Jurica Dobrijević, Bernard Dujmović i Franjo Stahow udjeljeni su na službu u 5. zrakoplovnu luku Banja Luka, a Željko Skoliber i Zefir Brdarić određeni su za nastavnike jedriličarstva u Svetoj Nedjelji.

Zrakoplovni poručnik, pilot motornih aviona i jedrilica, Miljenko Lipovšćak vodio je školu zrakoplovne zaprege s teoretskom pripremom polaznika tečaja. Osim mladića, na tečaju su bile i dvije djevojke, Evica Kauf i Dragica Petrin. Pred sam završetak tečaja za nastavnike jedriličarstva, iznad Svete Nedjelje 15. ožujka 1943. godine zbilila se tragedija. Jedriličarka Evica Kauf nije uspjela otkvačiti užu kojim je njezinu jedrilicu teglio zrakoplov "FIZIR FN". Nadvisivši zrakoplov, jedrilica i njezin tegljač počeli su naglo gubiti visinu. Uža za vuču uspjelo se neka-ko osloboditi i pilot Šime Miletić uspio je snagom motora sigurno ispraviti i prizemljiti avion, a Evica Kauf pala je s jedrilicom i smrtno stradala. Njezini kolege su prekinuli – po starom običaju zrakoplovaca – letenje do ukopa, a onda su se vratili u svoj svakodnevni život.

Novi natječaj za prijem pitomaca početnika raspisan je 25. ožujka 1943. godine, predviđena su 2 tečaja od kojih je prvi određen za 1. svibnja, a drugi za 1. kolovoza.

Svaki tečaj polazilo bi 75 pitomaca, a svakom od njih bilo bi u ta 3 mjeseca boravka u Svetoj Nedjelji omogućeno postizanje "C" ispita.

Prvih dana ožujka dovršena je prva jedrilica visokih sposobnosti PWS-101 sa zatvorenom kabinom i isprobana u Svetoj Nedjelji. Hrvatski jedriličari konačno bi uporabom ove jedrilice dobili prigodu da svoje rezultate u visinskim i daljinskim letovima, približe međunarodnim uspjesima. Prva lučka radionica u Zagrebu predala je do kraja ožujka 1943. godine hrvatskom zrakoplovstvu oko 80 jedrilica, a glede njezinog oterećivanja u izradi novih, jedriličarska radionica koja je uređena i opremljena u Svetoj Nedjelji, predstavljala je značajan pomak. Njezin nadzornik bio je zrakoplovni inženjer i konstruktor Stan-ko Obad.

Prvi jedriličarski tečaj u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj održan je 1941. godine u Liču. Uspješno ga je završila i jedna djevojka, Dragica Petrin. Na slici stoji druga zdesna.

Drvena baraka u kojoj je bio stožer jedriličarske škole u Svetoj Nedjelji 1942. godine

Nastavnički tečaj s uspjehom je završilo 12 novih nastavnika jedriličarstva iz građanstva, 1. travnja 1943. godine, a pred dolazak novih pitomaca jedriličarsku školu posjetili su Slavko Štancer i pukovnik Dragutin Rupčić.

Škola u plamenu

Pripadnicima partizanskih postrojbi Narodno-oslobodilačkog pokreta, jedriličarska škola u Svetoj Nedjelji dugo je vremena bila trn u oku. Ne toliko kao vojni cilj, koliko kao mjesto na kojem je Hrvatska mladež u gotovo civilnom životu, bez pretjerane snage stjecala znanje u letenju i ispunjavala svoja stremljenja zvanju zrakoplovca.

Procjena zapovjedništva XIII. proleterske brigade Narodno-oslobodilačke vojske *Rade Končar* bila je da bi uništenje ovog hrvatskog jedriličarskog centra snažno odjeknulo u javnosti. U noći 28./29. svibnja 1943. godine, partizani su uz pomoć poručnika Miljenka Lipovščaka i Ivana Veblea koji su službovali u jedriličarskoj školi, izveli uspješan napad na Svetu Nedjelju i jedriličarsku školu. II. bataljon postavio je zasjedu na cesti Samobor – Sveta Nedjelja, a jedna četa locirana je na pravcu Sveta Nedjelja – Zagreb kod osnovne škole. Treća četa određena je da zapali općinsku pismohranu i evakuira apoteku i ambulantu. III. bataljon (pojačana satnija) osiguravao je cestu

prema Kerestincu, a Druga četa kojoj je pridodan bacač mina, imala je zadaću onesposobiti domobranske stražare ukoliko se ne predaju bez borbe, te uništiti bunkere, hangare, zrakoplove i jedrilice. Točno u ponoć partizanski plan je ostvaren bez pucnjave; šezdesetero djece-pitomaca zarobljeno je s posadom jedriličarske škole, a sve zgrade i vrijedan inventar uništeni su u podmetnutom požaru. Četvorica pitomaca uspjeli su se sakriti i izbjeći zarobljavanje, a ostali su pušteni iz zarobljeništva kad su se partizani sigurno povukli na područje Krašića i Pribića.

Zapovjednik škole, satnik, Ljudevit Agić uhićen je od strane Ustaške narodne službe, ali je pušten nakon što je istraga otkrila partizanske pomagače. Time je djelovanje jedriličarske škole u Svetoj Nedjelji prekinuto, a uzletište je povremeno korišteno kao zaklon lakih školskih i transportnih zrakoplova koji su se sklanjali s uzletišta pred naletima savezničkih bombardera tijekom 1944. i 1945. godine.

Daljnje usavršavanje hrvatskih jedriličara

Piloti jedrilica koji su s uspjehom završili početničke i nastavničke tečajeve u Svetoj Nedjelji ili Butmiru, upućivani su u Zrakoplovnu školsku pukovnicu u Petrovaradin i konačno u 1. pilotsku školu Borovo ili njemačke pilotske škole. Pilotsku školu u Borovu između ostalih završili su Krešimir Šneler, Zefir Brdarić, Željko Skoliber, Vinko Abramović, Stanko Forkapić i Vladimir Krivanek. U Njemačkoj pilotskoj školi A-123 diplomiranim pilotom postao je jedriličar Dragutin Hušman. U njemačkoj pilotskoj školi A/B-123, koja je radila na uzletištu u Velikoj Gorici, odnosno u ožujku 1943. godine na Kurilovcu, hrvatski pitomci prošli su i jedriličarski tečaj. Ukupno 45 učenika pilota počelo je s letenjem na klizačima SG-38 od 28. ožujka 1943. godine i krajem travnja stječu kompletan "A" ispit pilota jedrilice. Kako se 1. svibnja kompletna škola preselila u Graz na uzletište Thalerhof, nastavljaju letjeti na jedrilicama SG-38 i *Grunau Baby II* te do kraja mjeseca polažu i "B" ispit.

Nastavljaju letjeti u zračnoj zaprezi na jedrilicama KRANICH i *Grunau Baby II* i početkom lipnja tridesetorica pilota imala su kompletno položeni "C" ispit. U Grazu su pojedini jedriličari imali priliku letjeti u dvostrukom teglju, a nekoliko pitomaca ostvarilo je letove u trajanju preko 2 sata u samostalnom jedrenju. Uz pitomce, jedriličarske "C" znakove dobilo je i 8 nastavnika motornog letenja koji su preuzeli daljnju izobrazbu naših pitomaca od njemačkih nastavnika zrakoplovnog jedriličarstva.

Zapovjedništvo Hrvatskog zrakoplovstva u siječnju 1944. godine naručilo je 10 transportnih jedrilica *Gotha Go-242*, u cilju osuvremenjavanja borbenih zrakoplovnih jata. Prve transportne jedrilice stigle su u Hrvatsku krajem travnja i početkom svibnja. Satnik Ljudevit Agić u travnju 1944. godine odveo je nekoliko nastavnika jedriličarstva u njemačku jedriličarsku školu u mjestu Langendiebach, gdje s uspjehom završavaju tečaj za upravljanje transportnim jedrilicama DFS-230 i Go-242 nakon tromjesečne obuke.

Sredinom 1944. godine ponovno se pokušalo obnoviti zračno jedrenje u Hrvatskoj i u tom cilju sve preostale jedrilice i klizači prevezeni su u Zrakoplovnu školsku pukovnicu u Petrovaradinu. Kako se radilo o vojnoj ustanovi, predviđeni su pripremni jedriličarski tečajevi za buduće pilote i pitomce zrakoplovne dočasničke škole.

Jedriličarima koji su početničke tečajeve završili u Svetoj Nedjelji i novim pitomcima ponuđeno je daljnje školovanje ili usavršavanje u njemačkom centru Wasserkuppe-Rhön, a nastavnik jedriličarstva **Zoltan Perišić** 28. srpnja 1944. godine vodio je desetoricu jedriličara – pitomaca na početnički tečaj u Spitzerberg kod Beča. Na ovom tečaju koji je trajao mjesec dana jedriličari su letjeli na jedrilicama SG-38 i postigli uvjete za "A" i "B" ispit.

S obzirom na ratne prilike tako je samo djelomično otklonjen nedostatak izobrazbe pilota jedrilica u Hrvatskoj. Duh jedriličarskih škola u Svetoj Nedjelji i Butmiru danas živi u sjećanjima bivših pitomaca-jedriličara, u

Jedrila *Komar Bis* pred taborskim šatorom, a u pozadini je toranj župne crkve Presvetog Trojstva u Svetoj Nedjelji 1942.

člancima koji su objavljivani u časopisu *Hrvatska krila* i na požutjelim fotografijama koje se nakon toliko godina s ponosom mogu pokazati obitelji i prijateljima.

IZVORI I LITERATURA

1. Boris Puhlovski, Razvoj aeromodelarstva u Hrvatskoj (3), časopis *Povijest športa*, broj 96, 1993.
2. Boris Puhlovski – Josip Novak, Hajaš – prvi graditelj zrakoplovne jedrilice (1-2), *Varaždinske vijesti* broj 2746 i 2747, kolovoz/rujan 1997.
3. Boris Puhlovski, Povijesni razvoj hrvatskog zrakoplovstva, fragment iz rukopisa, strana I.-X.
4. Časopis *Svijet*, strana 546, od 15. studenog 1930. godine.
5. Boris Puhlovski, *Fizir i njegovi avioni*.
6. Labud Kirić, Pojava i prvi uspjesi zračnog jedrenja u Hrvatskoj, časopis *Povijest športa*, broj 53, 1982. godina
7. Ivo Šum, Avioni Osijek a između dva rata, časopis *Povijest športa*, broj 76, 1988. godina.
8. Gustav Ajdić – Zoran Jerin, *Letalstvo in Slovenci* (od prve do druge svetovne vojne).
9. Časopis *Naša krila*, broj 175, 177, 180 od 1934. godine, broj 293 od 1936. godine, broj 335/6 od 1937. godine, broj 414, 423-5, 441 i 450 od 1939. godine.
10. Časopis *Hrvatska krila*, broj 2, 3, 4, 5, 8 od 1941. godine, broj 1, 2, 10, 11-12, 15, 16, 18, 19 i 21 od 1942. godine, broj 5 i 11 od 1943. godine, broj 10, 17 i 18 od 1944. godine, broj 13 od 1945. godine.
11. Časopis *Neue flieger revue*, broj 2, od 1996. godine.
12. Karl Reis, *Deutsche flugzeugführerschulen und ihre Maschinen*.
13. Ivan Košutić, *Hrvatsko domobranstvo u drugom svjetskom ratu, I-II*.
14. Josip Novak, Od modelarstva do ratnih pilota, *Revijalni Varždinec*, broj 2551, od 4. prosinca 1993. godine.
15. D. Frka – J. Novak – S. Pogačić, *Zrakoplovstvo Nezavisne Države Hrvatske 1941-1945*.
16. Grupa autora, *Jadralno letalstvo*, izdanje ZLOS-a.
17. Zapisi, arhiva i fotodokumentacija autora.

Gliding in Croatia from 1941 to 1945 (2nd Part)

This is a continuation of the article published in *Povijest Hrvatskog Športa* № 121 (*Olimp* № 1. June 1999) by the same author.

After the first gliding course had been finished in 1942, the next one was organized for the new generation of 12 attenders in Sveta Nedjelja near Samobor. The course lasted from September 1942 to March 1943. The following courses were planned for May and August 1943. In the meantime the bombing activities of the partisan units were intensified and the Headquarters of the 13th Proletarian Brigade, which operated in the surroundings of Zagreb, decided to demolish the Gliding Centre at Sveta Nedjelja for political reasons. They attacked the Centre on 28th May 1943 and destroyed it completely. The gliding courses for Croatian pilots after May 1943 were transferred to Petrovaradin and Borovo and to some German Centres (Graz, Vienna, Langendiebach, etc.).